

KADIN VE ERKEĞİN EŞİT HAKLARA SAHİP OLMASI İLKESİNİN AİLE HUKUKU ALANINDA UYGULANMASI

THE PRACTICE OF THE PRINCIPLE OF EQUAL RIGHTS OF WOMAN AND MAN IN THE AREA OF FAMILY LAW

Sera REYHANİ YÜKSEL*

Özet: Günümüz hukukunda kadının hukuki statüsü daha çok kadın erkek eşitliği bağlamında değerlendirilmekte olup uluslararası düzenlemelerde veya anayasalarda kanun önünde eşitlik ilkesi esas alınmıştır. Türk Medeni Kanunu'nda da kadın-erkek eşitliğini sağlamak yolunda önemli hükümler getirilmiştir. Ancak gerçek anlamda kadın ve erkek arasında eşitliğin sağlanması toplumu oluşturan bireylerin bu eşitliği içselleştirmesi ile mümkün olabilir. Bunun için de önce ailede, sonra okulda verilecek eğitimle bakış açılarının, toplumdaki kadın algısının değişimi sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kadın-Erkek Eşitliği, Aile, Türk Medeni Kanunu

Abstract: The legal status of woman in today's law is evaluated in the context of equality between man and woman and the equal protection of law is taken as a basis in international regulations or constitutions. Important provisions have also been introduced in the Turkish Civil Code to ensure the equality of woman and man. However, ensuring equality between man and woman in real terms can only be possible with the internalization of this equality by the individuals forming the society. For this, it should be ensured to change their viewpoints and the woman perception in the society by education provided first in the family, then in the schools.

Keywords: Equality of Woman and Man, Family, Turkish Civil Code

* Dr. Öğr. Üyesi, Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ryuksel@dogus.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7969-6949, Makalenin Gönderim Tarihi: 04.04.2019, Kabul Tarihi: 08.04.2019

“Tanrı kadını yaratırken, bir melek gelmiş yanına ve şöyle sormuş; Neden onun üzerinde daha fazla zaman harcıyorsun? Tanrı cevaplamış: Onu şekillendirirken oluşturmam gereken tüm spesifik özellikleri fark ettin mi? Kadının, her tür durumda tüm fonksiyonları işlemeli, aynı anda pek çok çocuğu kucaklayabilmeli, zedelenmiş bir dizden, kırılmış bir kalbe kadar şifalayabilen bir ele ve sarılışa sahip olmalı. Tüm bunları sadece iki elle yapmalı, hastayken kendini tedavi edebilmeli ve bir günde 18 saat çalışabilmeli. Melek çok etkilenir. Şaşkınlıkla, tüm bunları sadece iki eli ile mi yapacak? Bu imkânsız! Peki, bu standart bir model mi? diyerek Tanrı’nın şekil vermekte olduğu kadının yanına sokulur ve ona dokunur. Melek: Ama Tanrım onu çok yumuşak yapmışsın, der. Evet, o yumuşaktır der Tanrı da ve devam eder: Fakat onu güçlü yaptım. Onun ne kadar dayanıklı, tahammüllü ve sabırlı olduğunu, nelerin üstesinden gelebileceğini tahmin bile edemezsin. Melek: Peki o, düşünebilir mi? diye sorar. Tanrı yanıtlar: Tabii ki! Hatta sadece düşünmekle kalmaz, nedenleri analiz edebilir, müzakereler yapabilir. Melek, kadının yanaklarına dokunur. Tanrım, öyle görünüyor ki bu yaratılıştta çatlaklar oluşmuş, su sızdırıyor! Ona çok yüklenmişsin. Hayır, o su sızdırmıyor, bunun adı gözyaşı diye düzeltir Tanrı. Melek sorar: Peki, gözyaşı ne işe yarar? Gözyaşları onun kederini, acısını, şüphelerini, sevgisini, mutluluğunu, yalnızlığını, hüznünü, gururunu ifade etme biçimidir, diye yanıtlar Tanrı. Melek bundan çok etkilenir. Tanrım sen bir dâhisin. Her şeyi düşünmüşsün. Bir kadın kesinlikle olağanüstü bir varlık. Tanrı: Evet, kesinlikle öyle. O, bir erkeğin aklını başından alabilir. Problemleri çok iyi yönetebilir ve omzunda ağır yükler taşıyabilir. Mutluluğu, sevgiyi ve fikirleri, görüşleri aynı anda ele alabilir. Çılgılık atmak isterken gülümseyebilir. Ağlamaklı iken şarkı söyleyebilir, mutluyken ağlayabilir ve korkarken kahkaha atabilir. İnandığı şey için savaşıır. Sevgisi koşulsuzdur. Sevdiklerini kaybettiğinde veya ihanete uğradığında kalbi kırılır fakat hayata devam edecek gücü yine kendinde bulur. O zaman o, mükemmel bir varlık öyle değil mi? diye sorar Melek. Hayır değil, der Tanrı. Onun sadece bir kusuru var. O da, çoğu zaman ne kadar değerli olduğunu unuttur.”¹

¹ Bilge İnal, “Kadına Dair Neşeli Bir Yaratılış Hikayesi”, <https://disibilgelik.wordpress.com/tag/kadin/>, Erişim Tarihi: 02.04.2019.

Giriş

Toplumun iki ana unsuru olan kadın ve erkek, biyolojik özellikleri bakımından farklıdır; buna cinsiyet denir. Kadın ve erkek olmanın biyolojik özellikler dışında toplumsal anlamı da bulunmaktadır ve aslında kadın-erkek denildiğinde aklımıza gelenler bu toplumsal anlamla ilişkilidir.² Erkek ve kadın genetik kodlarının %99'dan fazlası aynıdır ve insan genomundaki otuz bin genin sadece %1'inden daha azı cinsiyetler arasında değişkenlik gösterir ama bu farklı olan yüzde, acıyı ve zevki kaydeden sinirlerden algıyı, düşünceleri ve duyguları belirleyen nöronlara kadar vücudumuzdaki tüm hücreleri etkiler.³ Ama bu %1'den daha az olan farklılık yalnızca hücreleri değil, toplumun kadın ve erkeğe olan bakışını da kadının aleyhine olacak şekilde farklılaştırır.

Tüm dünyada yaşanan hızlı toplumsal değişimin bir sonucu olarak kadın, giderek cinsiyet ayrımı engelini aşarak aktif işgücü olarak ekonomik yaşamda yerini almaktadır.⁴ Buna rağmen toplumdaki var olan kabuklaşmış anlayışı değiştirmek çok kolay olmamaktadır. Toplum, kadın ve erkeğe farklı davranmakta; hatta onlara farklı özellikler, davranışlar, görevler yüklemektedir. Kadın ve erkek birlikte çalışma yaşamının içinde olsa da, genelde kadının ev işlerini yürütmesi; erkeğin ise ailenin gelirini sağlaması gerektiği düşünülmektedir. İş dönüşü erkeğin yerinin televizyonun karşısı; kadının yerinin ise mutfak⁵ olması hiç yadırganmamakta, olması gerekenin bu olduğu anlayışı sarsılmaz şekilde devam etmektedir. Toplumsal açıdan kadın ve erkek rolleri bu şekilde algılanırken, hukuki açıdan kadını erkekle eşit haklara sahip kılacak düzenlemeler getirilmeye çalışılmaktadır. Nitekim günümüz hukukunda kadının hukuki statüsü daha çok kadın erkek eşitliği bağlamında ele alınmakta olup uluslararası düzenlemelerde veya anayasalarda kanun önünde eşitlik ilkesi esas alınmış ancak bu eşitlik çoğu zaman gerçeği yansıtmadığı için kadın hakları ayrıca tartışılmaya açılmıştır.⁶ Aslında kadın hakları deyimi bile kadın erkek eşit-

² Zehra, Y. Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul 2014, s. 11.

³ Louann Brizendine, *Kadın Beyni*, (Çeviren: Zeynep Heyzen Ateş), İstanbul 2014, s. 21.

⁴ Fiğen Ereş, "Türkiye'de Kadının Statüsü ve Yansımaları", *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara 2006, Sayı 19, s. 41.

⁵ Dökmen, s. 17.

⁶ Nuran Koyuncu/Tuğba Bayraktar, "Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Kadının Hukuki Statüsü", *International Congress on Politic, Economic and Social Studies*, 2017, s. 96.

sizliğini ortaya koyduğu için bu ifade biçimi reddedilmelidir; çünkü asıl olan erkek veya kadın hakkı değil, insan haklarıdır.⁷ Kadın veya erkek şeklinde yapılan ayrımlar cinsiyetçi bir yaklaşımı ortaya koymaktadır; ancak bu ayrımların uzunca bir süre yapılmaya, kullanılmaya devam edeceği açıktır. Bu çalışmada da, tüm bu ayrımlara karşı olmakla birlikte, hukukun bir alanında, yani aile hukuku alanında erkek ve kadının eşit haklara sahip olması ilkesinin nasıl uygulama alanı bulduğunun değerlendirilmesi yapılacaktır.

I. Aile Kavramı ve Önemi

İnsanoğlu tarihin başlangıcından itibaren sürekli olarak birlikte yaşama, beraber olma içgüdüsünü taşımıştır. Bu içgüdü, onun yardımlaşma, dayanışma ve güvenliği sağlama ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmış olup toplumun temel yapıtaşı olan ailenin ortaya çıkmasındaki en önemli etkenlerden biri olmuştur.⁸

Aile toplumun temelini, insan topluluğunun çekirdeğini⁹ oluşturur. Toplum, aile adını verdiğimiz küçük insan topluluklarının bir araya gelmesiyle oluşur. Görkemli bir mimari yapının inşa edilmesinde kullanılacak malzeme ne derece gerekli ve önemliyse, bir milletin doğuşu ve var oluşunda da aile o derecede gerekli ve önemlidir. Toplumun sağlıklı şekilde gelişebilmesinin, ilişkilerin huzur, barış ve güvenlik içinde yürüyebilmesinin yolu aile kurumunu sağlam temellere oturtmaktan ve ideal bir hukuki düzenlemeye kavuşturmaktan geçmektedir.¹⁰

Aile hukuku alanına giren ilişkiler, en eski dönemlerden itibaren her toplum tarafından üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur. Ancak aileye yüklenen anlam her devirde farklılık arz etmiştir. Sanayi kapitalizmi öncesinde aile bir ekonomik üretim birimiydi ve aynı za-

⁷ Zehra, Odyakmaz Altınbaş, "Anayasalarımızda Kadın Hakları", s. 455, <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Zehra-Odyakmaz-Altinba%C5%9E-Anayasalar%C4%B1m%C4%B1zda-Kad%C4%B1n-Haklar%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

⁸ Şahin Akıncı, "Medeni Kanun'da Kadın ve Aile", *GÜHFD*, Ankara Haziran-Aralık 2004, Cilt 8, Sayı 1-2, s. 16.

⁹ Mustafa Dural/Tufan Ögüz/Mustafa Alper Gümüş, *Türk Özel Hukuku* Cilt III Aile Hukuku, İstanbul 2018, s. 2.

¹⁰ Cem Baygın, "Tanzimattan Günümüze Aile Hukukunun Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, İstanbul 2016, Cilt 22, Sayı 3, s. 454.

manda aile babası denilen erkeğin kapalı mülkiyet kulübüydü. Familianın “*pater familias*”a ait malları ve köleleri kapsayan bir hukuksal birim olarak nitelendirilmesi de bu gözlemi doğrulamaktadır.¹¹

Roma ailesi, Roma sosyal ve hukuki yaşamında önemli bir role sahiptir. Roma hukukuna göre, Roma toplumu ailelerden oluşur ve gerçekte bir Romalının ait olduğu yer ailesidir.¹² Roma toplumunun sosyal yapısı gereği günümüzden farklı niteliklerde bir aile tanımlaması vardır. Bireylerden çok topluluklara bağlı bir sosyal ve ekonomik düzen mevcut olduğu için Roma’nın eski devirlerinde aile, günümüzdeki durumun aksine kan hısımlığına değil,¹³ hâkimiyet esasına dayanan bir kurumdur. Aile yapısını korumak için aileyi bir reisin sahiplenmesi ve temsil etmesi gereği kabul edildiği için aile babası hâkimiyeti altındaki aile üyeleri ve malvarlığı aileyi oluşturmuştur.¹⁴

Eski Türklerde de ailenin, çok önemli olduğu görülmektedir. Türk aile sisteminin esasları tüm siyasî ve sosyal kuruluşların bünyesine nüfuz etmiş ve fertlerin davranışlarına yansımıştır.¹⁵

Toplumsal olgu ve kurumların her biri gibi aile kurumu da zaman içinde değişip gelişmiştir. Günümüzün ailesi çekirdek¹⁶ yani küçük aile denilen eşler ve evlenmemiş çocuklardan oluşan aile tipi; daha eski devirlerdeki aile, bir babaya bağlı çocuklar, onların çocukları ve kan ilişkisi olmayan yardımcıların oluşturduğu büyük aile biçimindeydi.¹⁷

¹¹ Rona Serozan/ Başak Başoğlu/Berk Kapancı, “Aile Hukukunun Özellikleri, İlkeleri ve Gelişimi”, Prof. Dr. M. İlhan Uluhan’a Armağan, Cilt II, Ankara 2016, s. 536.

¹² Fulya İlçin Gönenç, Roma Hukukunda Kadın, İstanbul 2010, s. 36.

¹³ Familia kavramı ile ifade edilen aile, kan hısımlığını içerir ama bazı istisnaları vardır. Pater familias (aile babası) çocukları evlat edinebilir veya onları özgürleştirerek aileden çıkarabilir ya da onları evlatlık verebilir, bkz. Bruce W. Frier/Thomas A. J. McGinn, A Case on Roman Family Law, Oxford University Press Newyork 2004, p. 20.

¹⁴ Buse Aksaray, Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fiil Ehliyeti, İstanbul 2012, s. 34.

¹⁵ Akıncı, s. 17.

¹⁶ 19. yüzyılda Osmanlı’da İstanbul, Selanik, İzmir gibi imparatorluğun büyük liman şehirlerinde çekirdek aile yaygındır. Hatta 16. yüzyılda Bursa’da ailelerin %27’si çocuksuz, %20’si tek çocuklu, %18’i iki çocuklu, gerisi çok çocukludur. 17. yüzyıl tereke defterlerindeki tespitlerden hareketle, İstanbul ve Edirne’de 1000 erkeklik bir kümenin %92’sinin tek kadınla evlendiği ve ortalama çocuk sayısının iki olduğu görülmektedir, konu hakkında bkz. İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul 2018, s. 21.

¹⁷ Dural/Öğüz/Gümüş, s. 1; En geniş anlamda aile, bir ev başkanının yönetimi altında aynı çatıda hep birlikte aile halinde yaşayan bireylerden oluşmuş insan

Aslında tüm bu tanımlamalar ailenin kadın ve erkek olmak üzere iki ana unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Bu gerçeği unutan cinsiyetçi, ataerkil toplum yapısında kadınlar ayrımcılığa, şiddetin her türüne ve hak ihlallerine maruz bırakılmaktadır.¹⁸ Çeşitli hukuk alanlarında kanun koyucu görevini yerine getirmiş, mesela aile hukuku alanında geçerli olan erkeğin üstünlüğünü ortadan kaldırarak, kadınlara erkeğin eşit haklara sahip olması ve partnerliği ilkesini getirmiştir.¹⁹ Türk Medenî Kanunu'nda getirilen yenilikler kadın erkek eşitliğini sağlamada önemli olsa da toplumsal bakış açısında erkeği ailenin reisi kabul eden yaklaşım varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle bu çalışmada önce hukuksal açıdan Türk Medenî Kanunu'ndaki bazı eşitlikçi düzenlemeler ortaya konulacak, sonrasında ilgili düzenlemenin toplumun gözünden analizi yapılacaktır. Kadının soyadına ilişkin TMK m. 187 düzenlemesi kadın ve erkek eşitliğini ihlal eden bir hüküm olarak eleştiriye hedef olsa ve sıkça tartışmalara konu olsa da yargı kararlarıyla²⁰ bu ihlal önlenmiştir. Bu sebeple soyadı meselesi bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

topluluğudur, bkz. Turgut Akıntürk/ Derya Ateş, Aile Hukuku, İstanbul 2017, s. 6; Bu ailenin içine, dar ve geniş manada aile kavramının içinde yer alanlarla, kan bağı yoluyla ya da kayın hısımlığı sıfatıyla akraba olanlar ve bunlara ek olarak, bir sözleşme ilişkisi nedeniyle (bahçıvan, hizmetçi, şoför, dadı, bekçi, işçi vs. gibi) aile halinde bir arada yaşayan kişiler dâhildir, bkz. Feyzi Necmeddin Feyzioğlu, Aile Hukuku, İstanbul 1986, s. 5; Bilge Öztan, Aile Hukuku, Ankara 2015, s. 4; Akıntürk/Ateş, s. 6.

¹⁸ Seda Kocabıyık, "Feminist Bakış Açısıyla Türk Medenî Kanunu", Türk Hukukunda Kadın (Editörler: Necla Öztürk/Güven Yazar/Şule Arslan), Ankara 2017, s. 42; Kadim zamanlar boyunca, Hristiyanlıktan önce, erkek karısı üzerinde yaşam ve ölüm iktidarına sahipti; ama kadın erkeğe karşı hiçbir yasayı çalıştıramazdı. Erkek ise kadının yegâne mahkemesi ve yarasıydı. Uzun bir süre erkek, kadını boşayabilirken kadın, erkeğe karşı böyle denk bir güce sahip olmamıştır, bkz. John Stuart Mill, Kadınların Köleleştirilmesi (Çeviren: Ahmet Özcan), İstanbul 2017, s. 68.

¹⁹ Zafer Gören, Türk-Alman-İsviçre Hukukuna Göre Farklı Cinslerin Eşit Haklara Sahip Olması, İzmir 1998, s. 61.

²⁰ Anayasa Mahkemesi 2013/2187 başvuru no'lu ve 19.12.2013 tarihli bireysel başvuru kararında, TMK m. 187 hükmünün Anayasanın 17. maddesinde güvence altına alınan kişinin manevi varlığının korunması ve geliştirilmesi hakkını ihlal ettiğine hükmetmiştir. Yargıtay 2. Hukuk Dairesi de 2015 yılında verdiği karar ile "mesleki ve sosyal yaşam ortamında tanınabilirliği" ve "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin tanıdığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi, bunlara bağlı protokol ve tavsiye kararları hükümleri ile evlendikten sonra önceki soyadını kullanma hakkının korunması" gerekçeleriyle kadın olan eşin evlilik birliği devam ederken bekârlık soyadını kullanabilmesini kabul etmiştir, bkz. Dural/Öğüz/Gümüş, s. 161.

II. Türk Medeni Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği Bağlamında Değerlendirilecek Kimi Düzenlemeler

Türk Medeni Kanunu getirdiği düzenlemeler itibariyle, değişmesi gerekli birkaç husus dışında, yasal düzlemde kadın erkek eşitliğini sağlamış görünmektedir. Ancak özellikle evlenme yaşı, eşlerin meslek ve işi, ortak konutun seçimi, velayet hakkının kullanılması gibi konularda uygulama kadının aleyhinedir. Bu nedenle kanuni düzenlemenin nasıl olduğu dışında uygulamanın ne yönde olduğu ayrıca ele alınıp irdelenmelidir. Sadece kadın için var olan “bekleme süresi” ise kadın-erkek eşitliğini bozan bir düzenleme olarak hala varlığını sürdürmektedir. Aşağıda sırasıyla tüm bu meselelere hem yasal yönüyle hem toplumsal bakış açısıyla yer verilecektir.

A. Evlenme Yaşı

Bir bireyin soyut düşüncüyü de kapsayacak şekilde düşünebilmesi, karar verebilmesi ve sorumluluğunu da üstlenerek yaşayabilmesi fiziksel, ruhsal ve zihinsel olarak belirli bir olgunluğa erişmeyi gerektirir. Bu da fizyolojik olarak on sekiz yaşına kadar devam eden bir sürece karşılık gelmektedir.²¹ Evlenmenin de, niteliği gereği belli bir bedeni olgunluk yanında zihinsel ve ruhsal olgunluğu gerektirdiği ve her ülkenin kendi özelliklerini de göz önünde bulundurarak evlenme bakımından yaş kriterleri getirdiği görülmektedir. Kanunun evlenme için belirlediği yaşa evlenme erginliği denilmektedir.²²

TMK m. 124 uyarınca, “*Erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez. /Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple*”²³

²¹ Hilal Özcebe/Burcu Biçer Küçük, “Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın Sorunu: Çocuk Evlilikler”, *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, İstanbul 2013, 48(2), s. 86-87.

²² Dural/Öğüz/Gümüş, s. 49; Ahmet M. Kılıçoğlu, *Aile Hukuku*, Ankara 2017, s. 37.

²³ Olağanüstü durumu ve pek önemli sebebi hâkim takdir edecektir. Mesela evlenecek olan kızın kaçmış olması, hamile kalması ya da kendisine bakacak kimsenin olmaması gibi durumların mevcut olması gerekir, yoksa böyle bir durum yokken tek başına evlenmek istenilmesi, evlenmeye izin vermek için yeterli değildir, bkz. Mehmet Erdem, *Aile Hukuku*, Ankara 2018, s. 50; “Evlenmesine izin istenen Çiğdem 03.04.1987 doğumlu olup vesayet altındadır. Akrabaları tarafından bakılmakta, düzenli bir aile yaşamı bulunmamaktadır. Bu durum Türk Medeni Kanunu’nun düzenlediği 124/2 maddesine uygun pek önemli bir sebeptir. Davacı bir an önce evlenerek başkalarının yardımına bağımlı olmaktan kurtulacaktır. Evlenmeye ehliyet koşulları bu şekilde gerçekleştiğinden davanın kabulü gerekirken reddi ve yazılı şekilde hüküm kurulması doğru bulunmamıştır.” Yarg. 2. HD

on altı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak bulunduğunda karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir.” Buna karşılık eTMK 88’inci maddesinde normal evlenme yaşı erkek için 17, kadın için 15 yaşın doldurulması olarak aranmıştı. Fevkalade hallerde, pek önemli sebeplerle²⁴ hâkimin 15 yaşını dolduran erkek ve 14 yaşını dolduran kadının evlenmesine müsaade edebileceği düzenleme altına alınmıştı.²⁵ Bu düzenleme şekli kadın-erkek eşitliğine aykırı olduğu için Türk Medeni Kanunu’nun kadın ve erkek ayrımı yapmadan her ikisi için de olağan ve olağanüstü evlenme yaşını aynı belirlemesi şüphesiz kadın-erkek eşitliğine uygundur. Ancak düzenlemenin bu haliyle Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile uyumlu olmaması²⁶ bir yana, normun uygulanma şekli eşitliği zedeler niteliktedir. Nitekim çocuk evlilikleri, yani bilinen diğer adıyla erken evlilik, 18 yaşın altında, çocuğun fiziksel, fizyolojik ve psikolojik olarak evliliğe ve çocuk sahibi olmaya hazır olmadan yapılmakta ve erken evlilikler, erkeklerden çok kız çocuklarını etkilediğinden daha çok çocuk gelinlerle karşılaşmaktadır.²⁷ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yapılan nüfus ve sağlık araştırmalarında Türkiye’de kızlarda evlenme

T 5.6.2003, E 2003/7198, K 2003/8271; “Hâkim tarafından evlenme izni verilebilmesi için on altı yaşını doldurmuş olmak koşulunun yanı sıra olağanüstü durumların ve pek önemli bir sebebin varlığı zorunludur. Tarafların birlikte olup, karı koca gibi yaşamalarının, 4721 sayılı TMK’nın 124. maddesinde de belirtilen olağanüstü durum olarak kabulüne imkân bulunmamaktadır.” Yarg. 2. HD T 6.5.2015, E 2015/3626, K 2015/9331 Kararlar için bkz. Erdem, s. 50, dpn. 75.

24 “...Kanunu Medeni’nin seksen sekizinci maddesinin fıkrai istisnaiyesinde yazılı fevkalade hal ve mühim sebep tayin ve tahsis edilmeyerek mutlak bırakılmış ve bu ıtlakı takyit edecek bir kayıt ve karine dahi bulunmamış olmasına göre keyfiyetin hâkim tarafından takdiri icap edip mühim sebebin haml bulunması haline kasrı muvafık olamayacağı ittifakla kararlaştırılmıştır...” Yarg. İBK T. 7.6.1935 K. 1935/15 E. 1935/103 Karar için bkz. <http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=16664>.

25 Tahir Büyüktanır, “Medeni Kanun Yasa Tasarısında Kadın Erkek Eşitliği”, *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 1998/1, s. 56.

26 Kocabıyık, s. 49; Evlenme yaşının BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme bakımından değerlendirilmesi hakkında bkz. Sera Reyhani Yüksel, “Türk Medeni Kanunu’ndaki Evlenme Yaşına İlişkin Düzenlemenin Çocuk Hakları Açısından Değerlendirilmesi”, *Legal Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, İstanbul 2015, Cilt 7, Sayı 17, s. 36-37.

27 Sera Reyhani Yüksel, “Çocuk Gelinlerin Kürtaj Başvurusu Halinde Ortaya Çıkan Çeşitli Meseleler Hakkında Tüketici Hukuku Perspektifinden Düşünceler”, *Sektörel Bazda Tüketici Hukuku Uygulamaları (6’ncı Tüketici Hukuku Kongresi)*, Editörler: İsmail Çakır/Hakan Tokbaş/Fehim Üçışık/Hamide Zafer, İstanbul 2017, s. 319.

yaşı 12 olarak tespit edilirken; en erken evliliğin 8 yaşında gerçekleştiği ortaya çıkmıştır.²⁸ Üstelik her ne kadar Türkiye’de çocuk damatlar sorunu olsa da bu tehlikenin daha ziyade kızlar bakımından söz konusu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla evlenme yaşı bakımından TMK m. 124 ile getirilen eşitçi yaklaşım toplumsal zeminde karşılığını bulamamakta ve kızlar aleyhine eşitsizliğe neden olacak şekilde çocuk gelin vakalarıyla²⁹ sıkça karşılaşmaktadır.

B. Bekleme Süresi

eTMK m. 95 düzenlemesi, *“kocasının vefatı veya boşanma sebebiyle dul kalan yahut evliliğinin butlanına hükmedilen kadın; vefattan, boşanmadan veya butlan hükmünden itibaren üç yüz gün geçmedikçe tekrar evlenemez. Doğurmakla müddet biter./Kadının gebe kalması mümkün olmadığı veya boşanma ile ayrılmış olan karı ve koca tekrar birbirleriyle evlenmek istedikleri takdirde, hâkim bu müddeti kısaltabilir”* şeklindeydi. Önceki Medeni Kanun zamanında bu düzenlemenin sebebi nesep karışıklığını önlemek olarak açıklanmıştır; çünkü kadın evlilik sona erince hemen ikinci bir evlilik yapsa ve bir süre sonra bir çocuk doğursa bu çocuğun hangi kocaya ait olduğunu hukuken tayin etmenin büyük güçlükler yol açacağı ifade edilmiştir.³⁰

Türk Medenî Kanunu’nun 132. maddesinin 1’inci fıkrası şu şekildedir: *“Evlilik sona ermişse, kadın, evliliğin sona ermesinden başlayarak üç yüz gün geçmedikçe evlenemez”*. Yasal bekleme süresi, doğacak çocuğun soybağının tayini ve tespiti amacıyla kanun koyucunun evliliği sona eren kadın için öngördüğü bir süre olup bu süre evliliğin sona ermesinden itibaren 300 gündür.³¹ Bu süre azami gebelik süresidir ve önceki Medeni Kanun’a benzer şekilde düzenleme getirilmiştir. Daha önceki kanaatimizi, kadının anne olmak gibi doğuştan getirdiği biyolojik özelliği sebebiyle hak ehliyetine getirilen bu sınırlamanın Medenî Kanun’daki kadın erkek eşitliğini bozan bir hüküm olarak algılanamayacağı; çünkü kadının önceki evliliğinden gebe olmadığının anlaşılması

²⁸ Yusuf Arslan, Oyundan Dügüne Hayatlar: Güneydoğu’da Çocuk Gelinler, İstanbul 2015, s. 69.

²⁹ Kızların babaları, dedeleri yaşında erkeklerle evlendirildikleri görülmektedir, bkz. Arslan, s. 71.

³⁰ Kemal Oğuzman/Mustafa Dural, Aile Hukuku, İstanbul 2001, s. 74.

³¹ Öztan, s. 154.

veya evliliği sona eren eşlerin yeniden birbiriyle evlenmek istemeleri hâllerinde mahkemenin bu süreyi kaldıracağına ilişkin 132. maddenin 3. fıkra hükmünün 300 gün bekleme zorunluluğunu mutlak olmaktan çıkardığı³² şeklinde açıklamıştık. Bu kanaatimizden vazgeçmiş bulunuyoruz. Nitekim günümüzde DNA testleri ile %99.99'a varan bir kesinlikle babanın kim olduğu anlaşılabilmektedir, dolayısıyla yaşanan gelişmeler karşısında bu bekleme süresinin bir anlamı kalmamıştır.³³ Kaldı ki Medeni Kanun'da kadın için getirilen bekleme süresi kesin olmayan bir evlenme engelidir ve bu engelin varlığına rağmen evlilik gerçekleşmişse bu durumun bir yaptırımı olmamaktadır.³⁴ Çocuğun soybağının sağlıklı şekilde belirlenmesi çok önemli olmasına rağmen kadının bekleme süresinin kesin bir evlenme engeli olmaması, aslında babanın başka türlü tespit edilebilmesinin mümkün olmasından ileri gelir. Bekleme süresine ilişkin düzenleme getirilirken, DNA testi sürecinin taraflar için zorlayıcı olduğu düşünülmekteyse, hâkim kararına gerek olmaksızın mesela hamile olmadığını hekim raporuyla belgeleyen ve evlenme başvurusu sırasında bu belgeyi sunan kadının evlenmesine müsaade edilmelidir. Nitekim hâkime başvurmanın ve başvurudan netice almanın çok uzun süre aldığı düşüncesi yeniden evlenmek isteyen kadını bekleme süresince evlenme yoluna gitmekten alıkoymaktadır. Düzenleme bu haliyle, evliliği sona eren erkeğin herhangi bir şekilde hâkim kararı alması gerekmeksizin ve hiç beklemeden evlenmesinin mümkün olduğu düşünüldüğünde, kadının anneliği üzerinden kadını eşitsizleştirmektedir.

Kanun'un yaşanan gelişmelere kayıtsız kalması bir yana bu düzenlemeyi kadının biyolojik özellikleri sebebiyle zorunlu olarak yaratılan bir eşitsizlik olarak görmek mümkün değildir; çünkü bir zorunluluk yoktur. Bir hukuk kuralını sosyolojik alt yapısından bağımsız düşünmemek gerekir. Aslında çocuğun babasının kim olduğunu tespit etmek teknolojik gelişmeler sayesinde çok kolay hale gelmişken kadının yeniden evlenebilmesi için getirilen bekleme süresinin temelinde, evliliği bir şekilde sona eren kadının yeniden evlenmemesi gerektiği düşüncesi yatmaktadır. Nitekim kadın annedir. Eşinin ölmesi

³² Sera Reyhani Yüksel, "Türk Medeni Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2014, Cilt 18, Sayı 2, s. 186-187.

³³ Dural/Öğüz/Gümüş, s. 61.

³⁴ Erdem, s. 58.

veya eşinden boşanması durumunda eğer varsa yaşamını çocuklarına adanmalıdır. Kadının çok sayıda evlilik yapması hoş karşılanmaz. Bu sebeple bekleme süresi toplumun kadına bakışı nedeniyle varlığını sürdürmektedir.

C. Eşlerin Meslek ve İşi

eTMK m. 159'a göre, "*Karı koca mallarını idare için hangi usulü kabul etmiş olursa olsun karı, kocanın sarahaten veya zımnen müsaadesi ile bir iş veya san'at ile iştigal edebilir*". Kadının kendi yeteneği, uzmanlık alanına göre evin gelirini arttırmaya çalışması, ekonomik şartlar açısından çoğunlukla zorunluluk halini alsa da evlilik birliğinin mutluluk ve huzurunu gölgeleyecek bir çalışma tarzına her halde müsaade edilemeyeceği düşüncesiyle bu düzenlemenin getirilmiş olduğu ifade edilmektedir.³⁵ Bu hüküm evli kadının ehliyetiyle ilgili olmayıp kocanın rızası olmasa da kadın olan eş bir meslek veya san'atla uğraşabilmekte, bunun sonucunda geçerli olarak haklar kazanıp borç altına girebilmektedir. Hatta MK m. 159/f. 2'de hâkimden izin alınması imkânına yer verilmişti.³⁶ Anayasa Mahkemesi 29.11.1990 tarihinde 30/31 sayılı kararıyla bu maddeyi Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiştir. Yüksek Mahkeme iptal kararında, "...Medeni Kanun'un 159. maddesinin kocanın, karının iş veya mesleği yürütmesine izin verilmesini öngören düzenlemesi; Türkiye Cumhuriyetinin de taraf olduğu, Türk iç hukuku bakımından kanun niteliği kazanmış olan uluslararası sözleşmelerde evrenselleşmiş "kadın erkek eşitliği" ve "karı ile kocanın eşit medeni haklara sahip oldukları" kuralına ve bu kurallarla uyum içinde olan Anayasa'nın 10. maddesine aykırıdır...Kadının, tıpkı erkek gibi mesleğini ve işini özgürce seçmekte, topluma yarar getiren etkinliklerde bulunmaya hakkı vardır. Anayasa'nın 12. maddesine göre kişiye bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez nitelikteki çalışma hak ve özgürlüğü, evli kadının da temel haklarından biridir. Kocanın sahip olduğu çalışma hak ve özgürlüğü ile aralarında hiçbir hukuksal fark ve ayrıcalık yoktur. Şüphesiz, eşler evlilik birliğinin korunması, çocukların yetişmesi için karşılıklı özveride bulunacak ve çalışma hak ve özgürlüklerini kullanmayı da karşılıklı uyum ve anlaşma sağlaya-

³⁵ Feyzioğlu, s. 195.

³⁶ Oğuzman/Dural, s. 159.

rak gerçekleştireceklerdir. Fakat çalışmak, mesleğini yürütmek, kişiliğini geliştirmek, ailesine ve topluma çalışmasıyla katkıda bulunmak isteyen kadına, Medeni Kanun'un 159. maddesine dayanarak kocanın tek taraflı olarak izin vermemek suretiyle anlaşmazlık çıkarması ve bu yasaklamaya karşı çalışmasını sürdüren karısını kusurlu duruma düşürüp boşanma nedeni yaratmasına...olanak veren Medeni Kanun'un 159. maddesi, Anayasa'nın 49. maddesinde yerini bulan temel haklardan olan çalışma özgürlüğüne de aykırılık oluşturur..." demiştir.³⁷ Böylece evli kadının izin alması gerekmeden bir meslek ya da sanatla uğraşma imkânı doğmuştu.

TMK m. 192 uyarınca, eşlerden her biri, meslek veya iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir. Ancak, meslek ve iş seçiminde ve bunların yürütülmesinde evlilik birliğinin huzur ve yararı göz önünde tutulur. Madde bu haliyle, eşler için eşit olarak meslek ve iş seçme, seçilen iş ve mesleği yürütme ve meslek değiştirme hakkını tanımaktadır ve bu hak diğer eş tarafından genel ve sürekli bir biçimde kısıtlanamaz.³⁸

Eşlerin meslek ve iş seçiminde evlilik birliğinin huzur ve yararının ön planda tutulması öngörülmüştür. Doktrinde, bir eşin sağlığını tehlikeye sokacak, eşine ve çocuklarına ayıracak zaman bırakmayacak, onların ihmal edilmesi sonucunu doğuracak, kötü anılmaya ve şöhret olmaya yol açacak bir meslek ya da iş seçmesinin mümkün olmayacağı ifade edilmektedir.³⁹ Özellikle evlilik birliğinde eşlerin çocuk sahibi olmadığı hallerde meslek veya iş seçme özgürlüğünün daha geniş olduğu belirtilmektedir.⁴⁰ Kanun koyucu önceki Kanun'dan farklı olarak, sadece kadın bakımından değil, her iki eş bakımından geçerli olan bir sınırlamaya yer vermiştir ve eşlere kural olarak meslek ve iş seçiminde, yürütümünde serbesti tanımakla birlikte, eşlerden seçecekleri meslek ya da işin ailenin huzurunu bozacak ya da ailenin huzuru aleyhine sonuçlar doğuracak nitelikte olmamasına dikkat etmelerini istemiştir.⁴¹ Doktrinde haklı olarak bu durum değerlendirilirken iş ve

³⁷ RG 2.7.1992, S.21272 gerekçe hakkında bkz. Akıntürk/Ateş, s. 116; Oğuzman/Dural, s. 159-160.

³⁸ Dural/Öğüz/Gümüş, s. 164.

³⁹ Kılıçoğlu, Aile, s. 183.

⁴⁰ Dural/Öğüz/Gümüş, s. 165.

⁴¹ Murat Doğan, "Türk Medeni Kanunu'nun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımın-

meslek seçimi yapan eş bakımından, bu seçimin onun kişilik haklarını da ilgilendirdiğinin unutulmaması gerektiği ve makul bir gereklilik yokken eşin iş değiştirmesinin istenemeyeceği belirtilmiştir. Mesela hastanede çalışan doktordan evlilik birliğinin ihtiyaçlarını karşılayabildikten sonra kendi muayenehanesini açmasının istenemeyeceği örneği verilmektedir.⁴²

Eşlerin uğraşacakları meslek veya iş konusunda açıkça ya da zımnen anlaşmaları mümkündür; ancak eşlerin uyumsuzluğa düşmesi halinde ne olacağı sorusunun yanıtı TMK m. 192 hükmünde verilmemiştir. Doktrinde bu durumda eşlerden birisinin veya her ikisinin talebiyle MK m. 195 kapsamında hâkimin müdahalesinin istenebileceği ve hâkimin yapacağı tek şeyin uyarı ve arabuluculuk olacağı belirtilmiştir.⁴³ Bundan da sonuç alınamaması halinde, evlilik birliğinin temelinden sarsılması gibi bir durumun ortaya çıkmasına yani boşanma nedeninin gerçekleşmesine yol açacağı hem doktrinde⁴⁴ hem yargı kararlarında⁴⁵ ifade edilmektedir. Ancak Türk Medeni Kanununda kadın lehine yapıldığı söylenen bu değişiklik toplumun kadına bakışını değiştirememiştir. Ev yönetimi, çalışma hayatı ve sosyal içerikli devlet hizmetleri, sanki geleneksel ev kadınlığı rolünde hiçbir değişme

dan Getirdiği Yenilikler", *AÜHFD*, Ankara 2003, Cilt 52, Sayı 4, s. 119-120.

⁴² Erdem, s. 214-215.

⁴³ Dural/Öğüz/Gümüş, s. 165; Kılıçoğlu, Aile, s. 183.

⁴⁴ Erdem, s. 214; Doğan, s. 120; Kılıçoğlu, s. Aile, 183.

⁴⁵ "...Dava, boşanma istemine ilişkindir. Davalı-davacı kadının evlilik yaşamı ile bağdaşmayan şekilde eşinin karşı çıkmasına rağmen gazinolarda konsomatris olarak çalıştığı ve bu sebeple evlilik birliğinin huzur ve yararının bozulduğunun davacı koca tarafından kanıtlandığı anlaşılmaktadır... Karşı Oy : Türk Medeni Kanunu'nun 192. maddesi uyarınca eşlerden her biri, meslek veya iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir. Ancak meslek ve iş seçiminde ve bunların yürütülmesinde evlilik birliğinin huzur ve yararı göz önünde tutulur. Davalı kadının kocasının olumsuz görüş bildirmesine rağmen, toplumda değer yargısı olarak, evli bir kadına yakışmadığı genel olarak kabul edilen bir işte çalışmaya başladığı anlaşılmaktadır. Değerli çoğunluk, eşin meslek ve işini kategorize ederek evlilikle bağdaşmayan bir işte çalışmayı boşanma sebebi olarak kabul etmektedir. Düşünceye göre; işin kendisinin evlilikle bağdaşıp bağdaşmadığı değerlendirilmesine gidilemez. Önemli olan, eşin meslek ve işine diğer eşin yaklaşımı ve bu işin evlilik birliğinin huzur ve yararını bozup bozmadığı noktasıdır. Davacı koca, davalı eşinin yaptığı işin evliliğin huzur ve yararını bozduğunu kanıtlamış; davalı ise bu olguyu gösterdiği delillerle çürütememiştir. Açıkladığım sebeplerle değerli çoğunluğun bozma/onamaya dair kararına katılmakla birlikte gerekçedeki kusura dair evlilik birliği ile bağdaşmayan yerlerde ifadesine katılmıyorum". Yarg. 2. HD E 2013/4708, K 2013/8647 T 28.3.2013 Karar için bkz. <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/files/2hd-2013-4708.htm>.

olmamış gibi eski örgütlenme biçimlerini sürdürmektedir. Nitekim ev işlerinin görülmesinde kadın hala temel taş olma görevini üstlenmektedir ve erkekler eşlerini hala haftada en az kırk saat çalışan, işe gidip gelmek için zamanını ve enerjisini harcayan insanlar olarak görmedikleri için onlardan tüm vaktini ev işlerine ayıran geleneksel ev kadını rolünü sürdürmelerini beklemektedirler.⁴⁶ Kadın her alanda çalışabilecekken ancak öğretmenlik, psikologluk, eczacılık gibi bazı meslekler kadınlar için uygun bulunmaktadır.⁴⁷ Mesela bir erkeğin uzak yol kap-tanı olup aylarca eve gelmemesi yadırganmaz, evlilik birliğinin huzur ve yararı açısından bu durum sorgulanmazken; kadın olan eşin bu tür bir meslek icra etmesi evlilik yaşamı ile bağdaşmadığı gerekçesiyle hoş karşılanmayacaktır. TMK bağlamında kadın olan eşin mesleğini icra ederken erkek olan eşten izin alması gerektiğine ilişkin herhangi bir düzenleme olmamasına rağmen bu gereklilik çoğu zaman erkek olan eşin olaya bakışında, hatta toplumun algısında vardır. Her ne kadar TMK m. 192 düzenlemesi kadın-erkek eşitsizliğini gideren bir yapıya kavuşmuşsa da toplumun gözünde “yuvayı dışı kuş yapar” ve dolayısıyla evlilik birliğinin huzurunu, yararını gözetmesi gereken kadındır. Aslında kadın yapacağı işi seçerken sadece erkek olan eşin değil, tüm toplumun onayını almalıdır.

D. Konutun Seçimi, Birliğin Yönetimi ve Giderlere Katılma

eTMK m. 152 düzenlemesi, “*Koca, birliğin reisidir./Evin intihabı, karı ve çocukların münasip veçhile iâşesi ona aittir*”, şeklindeydi. Kanun koyucunun aile içinde ahenk ve düzenin sağlanması için birlik başkanını re’sen belirlediği bu hükmün kadın-erkek eşitliğine aykırı görülebilirse de, kocanın evlilik birliğinin kanuni başkanı sıfatının bir kanun hükmü olarak yaşadığı ve kocanın bu sıfatının ona birtakım haklar sağladığı, birtakım ödevler yüklediği belirtilmiştir.⁴⁸ Ancak aksi görüşte olacak şekilde Medeni Kanun’da kadın-erkek eşitsizliğini vurgulayarak belirten hükümlerden birinin TMK m. 152/f. 1 hükmü olduğu da ileri sürülmüştür.⁴⁹ Aynı Kanun’un 153. maddesinde, 152. maddenin

⁴⁶ Tülay Arın, “Kadın Çalışınca”, Feminizm Kitabı, (Hazırlayan: Hülya Osmanağaoğlu), Ankara 2015, s. 141.

⁴⁷ Dökmen, s. 203.

⁴⁸ Feyzioğlu, s. 185.

⁴⁹ Cengiz Koçhisarlıoğlu, “Aile Hukukunda Eşlerin Eşitliği”, AÜHFD, Ankara 1988,

ilk fıkrasının devamı olacak şekilde “Kadın, müşterek saadeti temin hususunda gücü yettiği kadar kocasının muavin ve müşaviridir. Eve, kadın bakar” denilmekteydi. Buna göre evlilik birliğinin başkanı koca olup kadının konumu ise ona yardımcılıktı.⁵⁰

Önceki Medeni Kanun’un 152. madde hükmüne göre oturulacak evi seçme hakkı kocaya aitti ve bu aynı zamanda kocanın görevi kabul edilmekteydi. Kocanın seçtiği evin uygun olup olmadığı her olayın kendi şartları içinde tayin edilmekteydi. Evi oturulur hale getirmek ve bunun için gerekli eşyayı sağlamak da kocaya aitti, kocanın geliri ve ailenin sosyal durumu önemli bir faktör olarak göz önüne alınırdı.⁵¹ Kadın erkek eşitliğine aykırı olan bu hüküm eski Medenî Kanun zamanında da çok eleştirilmiştir. Kadının bütün bir yaşam boyu kocasıyla birlikte oturacağı evin seçiminde ona söz hakkı verilmediği, birliğin mutluluğunu sağlama, gerektiğinde de evin ihtiyaçları için kocaya malî yardımla yükümlü tutulan kadına bu konuda söz hakkının verilmemesinin kadın-erkek eşitliği ile bağdaşmadığı ve günümüzde koca gibi belli bir meslek ve sanat icra ederek evin masraflarına katılan, hatta birçok hâlde oturulan evin kira bedelini bizzat ödeyen kadına evin seçiminde inisiyatif verilmemesinin eskimiş bir hüküm niteliğini aldığı ifade edilmiştir.⁵² Aynı şekilde önceki Medeni Kanun’da erkeğin sahip olduğu toplumsal role uygun olarak karısının ve çocuklarının geçimini sağlamakla görevli olduğu belirtilmiştir. Doktrinde kocanın bu kapsamdaki görevinin içeriğine, günlük geçimi sağlamak kadar, hastalık halinde tedavi gibi geçici hususların da dâhil olduğu vurgulanmıştır.⁵³

TMK m. 186 uyarınca, “Eşler oturacakları konutu birlikte seçerler./Birliği eşler beraberce yönetirler./Eşler birliğin giderlerine güçleri

Cilt 40, Sayı 1, s. 253.

⁵⁰ Sevgican Aydın, “Türk Aile Hukukunda Kadın Erkek Eşitliğine İlişkin Evliliğin Genel Hükümleri Maddelerinin İncelenmesi”, Prof. Dr. Hüseyin Hatemi’ye Armağan, Cilt 1, İstanbul 2009, s. 391.

⁵¹ Oğuzman/Dural, s. 153.

⁵² Ahmet Kılıçoğlu, “Medenî Kanun Açısından Kadın Erkek Eşitliği”, *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 1991/1, s. 11.

⁵³ Oğuzman/Dural, s. 154; Feyzioğlu, kocanın, karısı ve çocukları için barınacakları bir ev bulmak, o evi döşemek, bir yuvanın idamesi, bir ocağın tütmesi için gerekli sair giyecek, yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak, çocukların eğitim giderlerini, harçlıklarını, sosyal ve medeni yaşantılarının gereklerini sağlamakla yükümlü olduğunu belirtmektedir, bkz. Feyzioğlu, s. 186-187.

oranında emek ve malvarlıkları ile katılırlar". TMK m. 186/f. 1 düzenlemesi ile eşlerin beraberce oturacakları ortak konutu seçmeleri ilkesi getirilmiştir. Böylelikle konutun seçiminde kadına göre üstün konuma getirilmiş bulunan kocanın tek başına konutu seçmesi imkânı ortadan kaldırılmıştır. Eşlerin birlikte konut seçmeleri mümkün olmazsa, TMK m. 195'e göre eşlerden biri veya her ikisi, uyuşmazlığın giderilmesi için mahkemeye başvurabilir; çünkü oturulacak olan aile konutunun seçimi önemli bir konu olup bu konudaki uyuşmazlık TMK m. 195 kapsamına girmelidir.⁵⁴ Erkek artık aile reisi olmadığı için eşler konut seçiminde anlaşamazlarsa erkeğin oyuna öncelik verilmeyecektir.⁵⁵ Konut seçiminde kadın ve erkeğe eşit söz hakkı tanıyan bu düzenleme Türkiye'nin de taraf olduğu Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Anlaşma⁵⁶ ile de uyum içerisindedir. Nitekim ilgili sözleşmede kadının yerleşim yerini seçme konusunda erkek ile eşit haklara sahip olduğu öngörülmüştür.⁵⁷ Eşlerin seçeceği konutun, bağımsız bir konut olması da gerekir; çünkü eşlerden biri, diğer eş kendi anne ve babasıyla oturmaya zorlayamayacaktır.⁵⁸ Zaten bu davranış, birlikte seçmek kuralıyla bağdaşmaz ve tek taraflı seçme dayatma olur.⁵⁹ Eşlerin seçecekleri bu konuta "aile konutu"⁶⁰ denilmektedir. Önceki Medeni Kanun'da yer almayan bu kavramın tanımına⁶¹

⁵⁴ Zafer Zeytin, "Türk Medeni Kanunu'nda Kadın Erkek Eşitliğine İlişkin Düzenlemeler", Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan, Cilt 2, İstanbul 2009, 1661; Akıntürk/Ateş, s. 110; Dural/Öğüz/Gümüş, s. 161.

⁵⁵ Pınar Özlem Demir, "Yeni Medeni Kanunda Evli Kadınların Hukuki Durumu İle İlgili Yenilik ve Değişiklikler", Prof. Dr. Ergun Özsunay'a Armağan, İstanbul 2004, s. 521-522.

⁵⁶ M. 15/f. 4: "Taraf Devletler, kadın ve erkeğe hukuki olarak ikametgâh seçme taşı-mada eşit yasal hak tanıyacaklardır".

⁵⁷ Aydın, s. 390.

⁵⁸ Demir, s. 522; Akıntürk/Ateş, s. 110.

⁵⁹ Akıntürk/Ateş, s. 110.

⁶⁰ Aksi görüşte Dural/Öğüz/Gümüş, s. 161; Erkan da, Dural/Öğüz/Gümüş ile aynı doğrultuda, maddede yer alan konuttan kastın evlilik konutu olduğunu söylemiştir. Evlilik konutu, ailenin birlikte yaşadığı her türlü konut olup aile konutundan daha geniş bir kavramdır. Ancak yazar, çoğu halde evlilik konutunun aile konutu niteliğine sahip olduğunu ve çoğu zaman eşlerin yerleşim yeri olduğunu ifade eder, bkz. Vehbi Umut Erkan, "Türk Medeni Kanununda Evlilik Birliği İçerisinde Kadının Ekonomik ve Sosyal Hakları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Ankara Ocak-Şubat 2018, Sayı 134, s. 433; Öztan da TMK m. 186/f. 1'de geçen konutun eşlerin aile konutu dışında kalan, kullandıkları konut veya konutlar olduğunu; yani evlilik konutu olduğunu ifade eder, bkz. Öztan, s. 220.

⁶¹ Doktrinde aile konutunun çeşitli şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Mesela Barlas'a göre, aile konutu, eşlerin dışarıdan bakıldığında üçüncü kişilerce anla-

Türk Medeni Kanunu'nun gerekçesinde yer verilmiştir. Buna göre, *"aile konutu, eşlerin bütün yaşam faaliyetlerini gerçekleştirdiği, yaşantısına buna göre yön verdiği, acı ve tatlı günleri içinde yaşadığı, anılarla dolu bir alandır"*.⁶² Eşler, kendilerine tanınmış olan ortak konutu seçme hakkını kullanırken akla uygun davranmalı, ödeme güçlerini aşacak ve aileyi sıkıntıya sokacak seçimlerden kaçınmalıdır; yani ailenin ekonomik durumunu ve ödeme gücünü dikkate almalıdır.⁶³

TMK m. 186/f. 2 düzenlemesi birliği eşlerin beraberce yöneteceğini belirterek evli kadını, evlilik birliğinin yönetiminde kocayla aynı seviyeye getirmiş ve böylece ona bu konuda hak tanımaktan başka evlilik birliğinin yönetimi konusunda yükümlülük getirmiştir. Evlilik birliğinin yönetimine kadın ya da kocanın katılmaması veya katılımlarının engellenmesi durumlarında TMK m. 195'e göre mahkemeye başvurularak evlilik birliğini koruyucu tedbirlerin alınması imkânı vardır.⁶⁴

Türk Medeni Kanunu'nun 186'ncı maddesinin üçüncü fıkrasına göre, eşler evlilik birliğinin giderlerine güçleri oranında katılacaklardır. Evlilik birliğinin giderlerine katılma açısından temel ölçüt eşlerin ödeme güçleri ve finansal olanaklarıdır. Birlik ihtiyaçları kavramı kişisel kapsamı itibarıyla tüm ailenin ihtiyaçlarını kapsar. Eşlerin birlik giderlerine katkısının belirlenmesinde ilk iş olarak birlik giderleri tespit edilmelidir. Birlik giderlerine en başta gıda, konut, giyim, kişisel bakım ve sağlık gibi temel ihtiyaçlar için yapılan harcamalar girer; kültürel ihtiyaçlar için yapılan harcamalar da kapsama dâhildir. Eşlerin sahip oldukları ve aileye hizmet eden malvarlığı değerleri için yaptıkları harcamalar, sağlık harcamaları ve sosyal güvenlik harcamaları da birlik gideri kabul edilmelidir.⁶⁵ Kanun koyucu, giderlere katılmada kıstas olarak eşlerin kişisel ve ekonomik durumlarını, isteklerini, yeteneklerini, gayretlerini ve hayat tarzlarını göz önünde tutmaktadır ve

şılabilir biçimde sosyal yaşamlarının merkezi olarak seçtikleri, süreklilik arz edecek şekilde birlikte oturdukları ve yaşam ilişkilerini düzenledikleri müstakil ev veya apartman dairesidir, bkz. Nami Barlas, "Yeni Medeni Kanuna Göre Eşler Arası Hukuki İşlem Rejimi", Makalelerim, İstanbul 2008, s. 335-336; Serozan'a göre, "aile konutu, eşlerin kendilerinin ve çocuklarının yaşam merkezi olarak seçtikleri konuttur", bkz. Rona Serozan, "Aile Konutunun Şerhine Değişik Bir Yaklaşım", Prof. Dr. Zahit İmre'ye Armağan, İstanbul 2009, s. 281.

⁶² Aydın, s. 390.

⁶³ Akıntürk/Ateş, s. 110.

⁶⁴ Erkan, s. 434; Dural/Öğüz/Gümüş, s. 158.

⁶⁵ Dural/Öğüz/Gümüş, s. 162-163.

burada matematiksel bir değerlendirme yapmadan emekle veya kazançla katılmayı eşit değerde kabul etmiştir.⁶⁶ Bu bağlamda, evlilik birliği içerisinde özellikle çalışmayan kadının birliğin giderlerine emeğiyle yaptığı katkı önemli hale gelmektedir. Çalışmayan kadın, ev işlerini görmek, çocukların bakımı ya da yürüttüğü meslek ve sanatın icrasında kocaya yardım etmek şeklinde evlilik birliğinin giderlerine emeğiyle katılabilir.⁶⁷ Bu şekilde evli kadınların emeklerinin ilk defa Medeni Kanunumuzla değerlendirmeye alınmasının memnuniyet verici olduğu ve özellikle boşanmalarda hesaba katılmak yoluyla belirli bir geliri olmayan, ama evde ve eşinin işyerinde veya tarlada tüm gücüyle çalışarak eşine destek olan fedakâr ve cefakâr kadınlarımızın mağdur olmalarının önüne geçildiği vurgulanmıştır.⁶⁸ Yıllar yılı ev kadınları için çalışmıyor denilmiştir ve karşılıksız olarak ev işlerini yapmaları doğal ve toplumsallaşma dışı görülerek ekonomik sisteme dâhil edilmemiştir.⁶⁹ Bu nedenle TMK'nın getirmiş olduğu bu düzenleme önemli olduğu kadar çok da anlamlı bir değişikliktir. Son olarak belirtilmelidir ki, evlilik birliğinin giderlerine katılmada kanun koyucu eşlerin güçleri oranında katılması ilkesini benimsediği için çok varlıklı olan eş giderlere daha fazla, az varlığı olan eş ise daha az katlanacaktır; yani eşlerin birlik giderlerine eşit olarak katlanması söz konusu değildir.⁷⁰

Toplumun bakış açısıyla kocanın evin reisi olduğu, her konuda son sözü söyleme hakkının ona ait bulunduğu ve evin geçimini sağlaması gereken tarafı oluşturduğu olgusu hiç değişmemiştir. Toplum tarafından ailenin ekmeğini kazanma rolü verilen erkek çok para kazanma, ailesini en iyi koşullarda yaşatma ve ekonomik güç elde etme zorunluluğu duyduğu için⁷¹ eşinin ve çocuğunun geçimini sağlama borcunun sadece kendisine ait olduğunu düşünmektedir. Belki de daha doğru tabirle bu toplum tarafından düşündürülmektedir. Önceki Medeni Kanunda olduğu gibi kadının görevinin kocaya yardım etmek olduğuna dair güçlü bir kabul ediş vardır. Üstelik ekonomik yönden erkekler kadınlara göre genellikle daha iyi durumda oldukları, daha

⁶⁶ Öztan, s. 227-228.

⁶⁷ Erkan, s. 436.

⁶⁸ Akıntürk/Ateş, s. 115.

⁶⁹ Françoise Heritier/ Michelle Perrot/ Sylviane Agacinski/ Nicole Bacharan, Kadınların En Güzel Tarihi (Çeviren: Yonca Aşçı Dalar), İstanbul 2016, s. 216.

⁷⁰ Kılıçoğlu, Aile, s. 168.

⁷¹ Y. Dökmen, s. 220.

çok para kazandıkları⁷² için ve hala gelir getiren bir işte çalışmayan kadının ev işlerinde harcadığı mesai hor görüldüğünden mesela aile konutunun seçimi gibi önemli bir konuda “parayı veren düdüğü çalar” anlayışı ile koca kendi isteklerini dayatmaktadır. Aslında kadının ailenin geçimindeki rolünün, kazancıyla katkıda bulunması değil, evine ve çocuklarına emek harcamasıyla anlamlı olacağı eskilerden beri gelen yaygın bir anlayıştır. Mesela Mill, kadının kazanç sağlamaya çalışmak gibi ek bir çaba üstlense bile bu ilave çabanın onu nadiren önceki uğraşlarından kurtaracağına; tam tersine yalnızca bunları düzgün şekilde icra etmesini engelleyeceğine ve böylece çocuklarına ve evine ilgi gösteremeyen kadının bıraktığı boşluğu başka hiç kimsenin dolduramayacağına ve yaşamayı başaran çocukların kendi başlarına yetişeceğine, evin durumunun kötüleşeceğine, tüm bunların kadının kazançlarının değeriyle karşılaştırıldığında ekonomik anlamda dahi büyük bir hasar olduğuna vurgu yapar.⁷³

E. Velayet Hakkının Kullanılması

eTMK m. 263 düzenlemesi, “evlilik mevcut iken, ana ve baba, velayeti beraberce icra ederler. Anlaşamazlarsa, babanın reyi muteberdir”, şeklindeydi. Bu hükümle velayet hakkının eşler tarafından nasıl kullanılacağı sorunu düzenlenmiştir. Velayet, kural olarak küçüklerin, istisnai hallerde akıl hastalığı, akıl zayıflığı, savurganlık, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı gibi nedenlerle kısıtlanan çocuklarının şahıs varlıklarının korunması, geliştirilmesi, iyileştirilmesi, mallarına özen gösterilmesi ve bunlara ek olarak onların temsil edilmesi konularında anne ve babanın veya bunlardan birinin sahip oldukları yükümlülük ve hakların tümüdür.⁷⁴

⁷² “DİE’nin anketine göre, 2002 yılında çalışan fertlerin yüzde 32,4’ünü kadınlar, yüzde 67,6’sını erkekler oluşturmalarına rağmen esas iş gelirlerinin sadece yüzde 10,4’ü kadınlar, geriye kalan yüzde 89,6’sı ise erkekler tarafından elde edildi. Ücretli, maaşlı olarak çalışanların yüzde 18,7’sini oluşturan kadınların, toplam esas iş gelirinin yüzde 15,1’ini elde ettiği ifade edilen açıklamada, “Çalışan kadınların elde ettikleri ortalama yıllık gelir, 1 milyar 236 milyon 704 bin 481 lira iken, erkeklerin geliri 4 katı daha fazla olup 5 milyar 83 milyon 928 bin 510 liradır” denildi”, ilgili veriler için bkz. Y. Dökmen, s. 206; Fransız kadınlarının çalışma hakkı ve malvarlığının yönetimi konusunda erkeklerle tamamen eşit haklara sahip olabilmeleri için 1980’li yılları beklemeleri gerekmiştir. Eşit işe eşit ücret ilkesinin uygulamaya konulması devlet memurluğuyla başlamıştır, bkz. Heritier/Perrot/Agacinski/Bacharan, s. 177.

⁷³ Mill, s. 94.

⁷⁴ Sera Reyhani Yüksel, Velayet Hakkının Anayasal Sınırları, İstanbul 2016, s. 20.

Önceki Medeni Kanun'da anne ve baba arasında velayet hakkının kullanılması açısından bir ayırım yapılmış ve babaya anne karşısında üstünlük tanınmıştır. Bu sebeple çocuğun öz adının konmasında, okulunun saptanmasında, işe verilmesinde, tıbbi müdahalede, nişanlanmada, akrabalarla ve arkadaşlarla ilişkilerde son söz hep babaya ait olmaktaydı.⁷⁵ Bu düzenleme, önceki Medeni Kanun'daki karı kocanın çocukların iâşe ve terbiyesine beraberce ihtimam etmekle yükümlü oldukları ve eve kadının bakacağı hükmüyle beraber okunarak kadına, çocukların yetişmesi ve bakımı konusunda büyük bir külfet getirirken, velayet hakkının kullanılması gündeme geldiğinde kadının son sözü söyleme hakkının olmayıp bu hakkın kocaya ait olması yönünden mantık dışı ve adaletsiz kabul edilmekteydi.⁷⁶ Babaya göre çocuklar üzerinde daha fazla emek sahibi olan, babayla kıyaslandığında çocukların sağlığı, beslenmesi ve eğitimi gibi konularda daha fazla uğraş veren, zaman ayıran annenin hatta belki de velayet hakkının kullanılmasında babadan daha üstün durumda olması gerektiği dahi ifade edilmiştir.⁷⁷ Ancak bu eşitsizliğin bazı zorunlulukların ürünü olduğu ve makul esaslara dayandığı gerekçesiyle adalet duygularını zedelediği ve insan haklarına aykırı olmadığı yönünde görüşler de ileri sürülmüştür.⁷⁸ Hatta bu hükmün eşlerden birinin diğerine tahakküm etmesi amacına yönelik olmadığı; babanın oyuna üstünlük tanınmasının esasında velayetin ortak bir yetki olmasından kaynaklandığı ve sınırını çocuğun çıkarının belirlediğini belirttikten başka, kanun koyucunun anne ve babanın anlaşılmadıkları her konuda mahkemeye başvuru hâkimin aile hayatına gereksiz müdahalelerini önlemek için bu kuralı getirdiği⁷⁹ şeklinde hükmü savunmaya çalışmışlardır. Ancak bu savunma, eşlerden birinin görüşü diğerine üstün tutulacaksa, bu eşin neden kadın olmadığı sorusuna cevap verememektedir. Dolayısıyla önceki Medeni Kanunun 263. madde hükmü her şekilde kadın-erkek eşitliğine aykırı kabul edilmelidir.

TMK m. 336/f. 1 uyarınca, evlilik devam ettiği sürece ana ve baba velâyeti birlikte kullanırlar. Bunun için fiil ehliyetine sahip olmaları

⁷⁵ Reyhani Yüksel, Velayet, s. 41.

⁷⁶ Kılıçoğlu, Medeni Kanun, s. 15.

⁷⁷ Kılıçoğlu, Medeni Kanun, s. 16.

⁷⁸ Aytekin Ataay, "Bir İnkılap Yapıtı Olarak Medeni Kanun", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 45, Sayı 1-4, s. 56.

⁷⁹ Oğuzman/Dural, s. 274.

gerekir.⁸⁰ Bu hüküm uyarınca anne ve baba, velayet hakkının kapsamına giren her konuda, yani çocuğun bakım, eğitim, korunma ihtiyaçlarının karşılanması, kişiliğine özen gösterilmesi, çocuğun temsil edilmesi ve mallarının yönetilmesi konularında birlikte hareket edeceklerdir.⁸¹ Türk Medeni Kanunu, eşlerin evlilik birliği için önem taşıyan bir konuda farklı fikirlere sahip olması halinde eşlerden birisi ya da her ikisine hâkime başvuru imkânı tanımıştır. Eşler, kişisel çekişmelerin ötesinde evlilik birliğinin hayati menfaatleri için hâkimin ihtarını veya arabuluculuğunu isteyebilirler. Mesela çocuğun adının konması, okuyacağı okulun seçilmesi gibi hususlara ilişkin uyuşmazlıklarda hâkimin müdahalesi istenebilir.⁸²

Velayet hakkının kullanımı konusunda anne ve babanın anlaşmazlığa düşmesi durumunda babanın oyuna üstünlük tanıyan düzenlemenin yerini evlilik devam ettiği sürece anne ve babanın velayeti birlikte kullanacaklarına dair hüküm almıştır. Ancak önceki Medeni Kanun'un konuyla ilgili hükmü kadın-erkek eşitliğini sağlayacak bir hale evrilmiş olsa da, tıpkı diğer konularda olduğu gibi, toplumdaki ataerkil bakış açısı kadının erkekle eşit konumda olmasına izin vermemektedir. Çocukların sorumluluğu erkeklere değil, kadınlara verilmiş olmasına rağmen⁸³ çocukla ilgili önemli bir konuda baba son sözü söylemek isteyecektir. Mesela kadın olan eşin, eşim benim rızam olmadan çocuğa kendi babasının adını verdi, serzenişlerini sıklıkla duymak mümkündür. Böylesi önemli bir konuda yani eşlerin aralarındaki uyuşmazlığın çözüme kavuşturulamaması durumunda, TMK m. 195/f. 1'deki evlilik birliğine ilişkin önemli bir konuda uyuşmazlığa düşülmesi halinde, eşlerin ayrı ayrı hâkimin müdahalesini isteyebilecekleri yolundaki düzenlemeden hareketle mesela kadın olan eşin mahkemeye başvurabileceği söylenmektedir. Ancak bu yola başvurunun mahzurları arasında gösterilen eşler arasındaki geçimsizliği körüklemek, evlilik birliğini sarsması ve bu nedenle boşanma riskini yükseltme tehlikelerini göze almak çok kolay olmadığından⁸⁴ kadın olan eş kendi çocuğu ile ilgili karar verici konumda olmayacaktır.

⁸⁰ Öztan, s. 1079.

⁸¹ Dural/Öğüz/Gümüş, s. 353.

⁸² Reyhani Yüksel, Velayet, s. 43.

⁸³ Y. Dökmen, s. 82.

⁸⁴ Kudret Güven, "Evli Kadının Gebeliğinin Sona Erdirilmesinde (Kürtajında) Eşinin İzni Sorunu", *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2016, Cilt 2, Sayı 1, s. 29.

Sonuç

Türk Medeni Kanunu'nda önceki Medeni Kanunumuza göre kadın-erkek eşitliğini sağlama yolunda, birkaç istisna hariç olmak üzere, çok önemli ve olumlu değişiklikler yapılmıştır. Kocanın artık evin reisi kabul edilmemesi ve evlilik birliğini ilgilendiren konularda, ortak konunun seçilmesinde eşlerin ortak karar alması ilkesinin getirilmiş olması, eşlerin bir meslek seçiminde diğer eşin rızasına ihtiyaç duymaması, evlenme yaşı bakımından kadın ve erkek için evlenme yaşının aynı belirlenmiş olması, velayet hakkının kullanılmasında kocanın oyunun üstün tutulmasından vazgeçilmesi gibi gelişmeler yaşanmıştır. Ancak kanun koyucunun tüm bu çabalarına rağmen aile hayatında kadın ve erkek arasında arzu edilen eşitlik yaşanmamıştır. Çünkü hukuk kuralları vazederek istenen değişimin yaşanması mümkün olmamakta, toplumun kadına bakışının ve ona yüklediği rolün farklılaşmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ataerkil bir toplumun tortuları hala atılamadığı için kocanın evin reisi olduğu, evin geçimini sağlamanın onun borcu olduğu ve kadının birincil görevinin anne olmak ve eve bakmak olarak görülmesine rağmen çocuklarla ilgili konularda son sözü söyleme hakkının babaya ait bulunduğu algısı hala varlığını devam ettirmektedir. Bu sebeple hukuk kurallarını değiştirmekten ziyade, bu konuda önce ailede, sonra okulda verilecek eğitimle bakış açılarının, toplumdaki kadın algısının değişimi sağlanmalıdır. Aksi takdirde kadın-erkek eşitliği yasalarda yer alan kelimelerin ötesinde bir anlam taşımayacaktır.

Kaynakça

- Akıncı Şahin, "Medenî Kanun'da Kadın ve Aile", *GÜHFD*, Ankara Haziran-Aralık 2004, Cilt 8, Sayı 1-2, s. 15-31.
- Akıntürk Turgut/ Ateş Derya, *Aile Hukuku*, İstanbul 2017.
- Aksaray Buse, *Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fiil Ehliyeti*, İstanbul 2012.
- Arın Tülay, "Kadın Çalışınca", *Feminizm Kitabı*, (Hazırlayan: Hülya Osmanağaoğlu), Ankara 2015, s. 141-143.
- Arslan Yusuf, *Oyundan Düğüne Hayatlar: Güneydoğu'da Çocuk Gelinler*, İstanbul 2015.
- Ataay Aytekin, "Bir İnkılap Yapıtı Olarak Medeni Kanun", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 45, Sayı 1-4, s. 49-58.
- Aydın Sevgican, "Türk Aile Hukukunda Kadın Erkek Eşitliğine İlişkin Evliliğin Genel Hükümleri Maddelerinin İncelenmesi", Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan, Cilt 1, İstanbul 2009, s. 387-408.

- Barlas Nami, “Yeni Medeni Kanuna Göre Eşler Arası Hukuki İşlem Rejimi”, Makalelerim, İstanbul 2008, s. 331-356.
- Baygın Cem, “Tanzimattan Günümüze Aile Hukukunun Gelişim Sürecine Kısa Bir Bakış”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan, İstanbul 2016, Cilt 22, Sayı 3, s. 453-462.
- Brizendine Louann, Kadın Beyni, (Çeviren: Zeynep Heyzen Ateş), İstanbul 2014.
- Büyüktanır Tahir, “Medeni Kanun Yasa Tasarısında Kadın Erkek Eşitliği”, *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 1998/1, s. 54-63.
- Demir Pınar Özlem, “Yeni Medeni Kanunda Evli Kadınların Hukuki Durumu İle İlgili Yenilik ve Değişiklikler”, Prof. Dr. Ergun Özsunay’a Armağan, İstanbul 2004, s. 509-562.
- Doğan Murat, “Türk Medeni Kanunu’nun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler”, *AÜHFD*, Ankara 2003, Cilt 52, Sayı 4, s. 93-129.
- Dural Mustafa/Öğüz Tufan/Gümüş Mustafa Alper, Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku, İstanbul 2018.
- Erdem Mehmet, Aile Hukuku, Ankara 2018.
- Ereş Figen, “Türkiye’de Kadının Statüsü ve Yansımaları”, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara 2006, Sayı 19, s. 40-52.
- Erkan Vehbi Umut, “Türk Medeni Kanununda Evlilik Birliği İçerisinde Kadının Ekonomik ve Sosyal Hakları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Ankara Ocak-Şubat 2018, Sayı 134, s. 431-450.
- Feyzioğlu Feyzi Necmeddin, Aile Hukuku, İstanbul 1986.
- Frier Bruce W./McGinn Thomas A. J., A Case on Roman Family Law, Oxford University Press Newyork 2004.
- Gönenç Fulya İlçin, Roma Hukukunda Kadın, İstanbul 2010.
- Gören Zafer, Türk-Alman-İsviçre Hukukuna Göre Farklı Cinslerin Eşit Haklara Sahip Olması, İzmir 1998.
- Güven Kudret, “Evli Kadının Gebeliğinin Sona Erdirilmesinde (Kürtajında) Eşinin İzni Sorunu”, *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2016, Cilt 2, Sayı 1, s. 11-35.
- Heritier Françoise/Perrot Michelle/Agacinski Sylviane/Bacharan Nicole, Kadınların En Güzel Tarihi (Çeviren: Yonca Aşçı Dalar), İstanbul 2016.
- Kılıçoğlu Ahmet M., Aile Hukuku, Ankara 2017.
- Kılıçoğlu Ahmet, “Medenî Kanun Açısından Kadın Erkek Eşitliği”, *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara 1991/1, s. 9-17.
- Kocabıyık Seda, “Feminist Bakış Açısıyla Türk Medeni Kanunu”, *Türk Hukukunda Kadın* (Editörler: Necla Öztürk/Güven Yazar/Şule Arslan), Ankara 2017, s. 41-57.
- Koçhisarlıoğlu Cengiz, “Aile Hukukunda Eşlerin Eşitliği”, *AÜHFD*, Ankara 1988, Cilt 40, Sayı 1, s. 251-279.
- Koyuncu Nuran/Bayraktar Tuğba, “Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Kadının Hukuki Statüsü”, *International Congress on Politic, Economic and Social Studies*, 2017, s. 95-103.

- Mill John Stuart, Kadınların Köleleştirilmesi (Çeviren: Ahmet Özcan), İstanbul 2017.
- Odyakmaz Altınbaş Zehra, "Anayasalarımızda Kadın Hakları", s. 455, <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Zehra-Odyakmaz-Altınbaş-C5%9E-Anayasalar%C4%B1m%C4%B1zda-Kad%C4%B1n-Haklar%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 17.02.2018).
- Oğuzman Kemal/Dural Mustafa, Aile Hukuku, İstanbul 2001.
- Ortaylı İlber, Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul 2018.
- Özcebe Hilal/Biçer Küçük Burcu, "Önemli Bir Kız Çocuk ve Kadın Sorunu: Çocuk Evlilikler", *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, İstanbul 2013, 48 (2), s. 86-93.
- Öztan Bilge, Aile Hukuku, Ankara 2015.
- Reyhani Yüksel Sera, "Türk Medeni Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2014, Cilt 18, Sayı 2, s. 175-200.
- Reyhani Yüksel Sera, "Türk Medeni Kanunu'ndaki Evlenme Yaşına İlişkin Düzenlemenin Çocuk Hakları Açısından Değerlendirilmesi", *Legal Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, İstanbul 2015, Cilt 7, Sayı 17, s. 21-42.
- Reyhani Yüksel Sera, Velayet Hakkının Anayasal Sınırları, İstanbul 2016.
- Reyhani Yüksel Sera, "Çocuk Gelinlerin Kürtaj Başvurusu Halinde Ortaya Çıkan Çeşitli Meseleler Hakkında Tüketici Hukuku Perspektifinden Düşünceler", Sektörel Bazda Tüketici Hukuku Uygulamaları (6'ncı Tüketici Hukuku Kongresi), Editörler: İsmail Çakır, Hakan Tokbaş, Fehim Üçışık, Hamide Zafer, İstanbul 2017, s. 314-341.
- Serozan Rona, "Aile Konutunun Şerhine Değişik Bir Yaklaşım", Prof. Dr. Zahit İmre'ye Armağan, İstanbul 2009, s. 279-288.
- Serozan Rona/Başoğlu Başak/Kapancı Berk, "Aile Hukukunun Özellikleri, İlkeleri ve Gelişimi", Prof. Dr. M. İlhan Ulusan'a Armağan, Cilt II, Ankara 2016, s. 531-560.
- Y. Dökmen Zehra, Toplumsal Cinsiyet, İstanbul 2014.
- Zeytin Zafer, "Türk Medeni Kanunu'nda Kadın Erkek Eşitliğine İlişkin Düzenlemeler", Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan, Cilt 2, İstanbul 2009, s. 1649-1680.